

Levensvragen in de hulpvraag

Een werkboek voor hulpverleners en pastores

Henri Rijksen

Annelies van Heijst

CLE • CENTRUM VOOR LEVENSBESCHOUWING EN ETHIEK

Fontys
hogescholen

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	5
Hoofdstuk 1 Het belang van levensvragen in de hulpvraag	7
Hoofdstuk 2 Levensbeschouwelijke basisbegrippen	29
Hoofdstuk 3 Model voor het signaleren, verkennen en verzorgen van levensvragen binnen de hulpvraag	63
Hoofdstuk 4 Levensbeschouwelijke begeleiding	113
Vragenlijst nr. 1 Bij de zes stappen van het model	121
Vragenlijst nr. 2 Bij de zes soorten levensvragen	126

VOORWOORD

Dit boek is een werkboek.

Een werkboek voor omgaan met levensvragen in de hulpvraag.

De gedachte die eraan ten grondslag ligt, is dat soms in de hulpvraag van mensen levensvragen doorklinken - en dat het goed is om daarop in te gaan.

Het werkboek is geschreven voor de hulpverlening én het pastoraat. Het is bedoeld voor maatschappelijk werkers (v/m), GGZ-medewerkers (v/m), pastoraal werkers (v/m), priesters en dominees (v/m).

Doel van het boek is om pastores en hulpverleners te ondersteunen bij het professioneel en methodisch omgaan met levensvragen in de hulpvraag.

Hoe doe je dat?

Hoe registreer je als hulpverlener of pastor levensvragen?

Hoe ga je erop in?

Wanneer is dat methodisch verantwoord en professioneel?

Daarover gaan de hoofdstukken die volgen.

Het begrippenkader en de methode waarop dit werkboek steunt, zijn ontwikkeld door Henri Rijksen, directeur van het Centrum voor Levensbeschouwing en Ethiek van de Fontys-hogescholen. Daarnaast is inhoudelijk krachtig meegedacht door een resonsgroep, bestaande uit hulpverleners en pastores. De leden ervan waren Koos Scheffers en Gerben Sprangers (maatschappelijk werkers), Gerard van der Schuit (GGZ-medewerker) en Wim Timmermans (pastor). Henri Rijksen en Annelies van Heijst, beiden theoloog, schreven in nauw overleg met hen de tekst.

Salvador Dalí: Jong meisje, staand voor het raam (1925).

Hoofdstuk 1

HET BELANG VAN LEVENS- VRAGEN IN DE HULPVRAAG

1. Voor welke beroepsgroepen is dit boek?

Dit boek is voor mensen die met mensen werken.

Het is voor maatschappelijk werkers, GGZ-medewerkers en pastores die beroepshalve omgaan met mannen en vrouwen die hulp en steun nodig hebben. Dat kan allerlei soort hulp en steun zijn. Bij het verwerken van verlieservaringen, bij het omgaan met financiële schulden en het hanteren van schuldgevoelens, bij het hanteren van een gokverslaving, relatieproblemen, het overleven van incest, of bij het leven met depressies, psychoses en fobieën. Hulpverleners (daaronder verstaan we zowel maatschappelijk werkers als GGZ-medewerkers) en in zekere zin ook pastores, hebben van mensen bijstaan hun beroep gemaakt.

Een kanttekening. Pastores doen méér dan mensen bijstaan en de institutionele setting van hun werk verschilt van die van de hulpverlening. Veel pastores hebben in hun dagelijkse werk de handen overvol aan een breed liturgisch, catechetisch en diakonaal takenpakket. Ze zijn druk met alles wat georganiseerd moet worden om vieringen in de kerk goed te laten verlopen, met preekvoorbereiding, huwelijksdiensten en begrafenissen, met het opzetten van bijbelgroepen tot, om maar eens wat te noemen, contact onderhouden met 'De arme kant van Nederland', een organisatie tegen verarming.

Aan individuele mensen pastorale zorg verlenen is een onderdeel van pastoraat. Veel pastores vinden dat belangrijk en proberen er tijd voor uit te trekken. Maar doorgaans komen ze er weinig aan toe, zeker in het basispastoraat. Bij een sterfgeval brengt menig pastor wel een bezoek aan de nabestaanden, maar daarna vragen andere mensen weer de aandacht. Ook in categoriaal- en instellingspastoraat (in ziekenhuizen, gevangenissen, het leger) komt individuele begeleiding steeds meer op de tocht te staan vanwege overlegstructuren en op efficiency gerichte eisen van het management.

In vergelijking met werkwijzen in de hulpverlening zit er niet zoveel methodiek en structuur in de pastorale begeleiding aan individuen. Dit pastoraat heeft helaas vaak een ad hoc karakter. Heel wat pastores omschrijven hun pastoraat als een 'vrijplaats', met name wanneer ze in grote instellingen werken zoals ziekenhuizen, verzorgings- en verpleeghuizen, en psychiatrische inrichtingen. Zo'n eigen pastoraal profiel is nodig, zeker in de gezondheidszorg die steeds grootschaliger en technocratischer wordt.

Toch kan de vraag worden gesteld of de vrijplaats van het pastoraat soms geen vrijblijvende plaats is. Een andere kritische vraag is of pastores wel methodisch zijn toegerust om individueel pastoraat goed te kunnen verzorgen. Hebben ze op hun theologische opleiding geleerd hoe ze anderen systematisch levensbeschouwelijk kunnen begeleiden? Wordt daar in bij- en nascholing voldoende op in gegaan?

Een soortgelijke kritische vraag kan ook worden gesteld aan de hulpverlening. Mensen melden zich daar met allerlei soorten problematieken. Vaak klinken daarin zinvragen door, soms ook spelen geloofsvragen mee. Hulpverleners zijn niet echt toegerust om die levensbeschouwelijke begeleiding te bieden die op zo'n moment wenselijk is.

Samenvattend: dit boek wil een methodiek bieden op het gebied van levensbeschouwelijke begeleiding. Een methode die zowel pastores als hulpverleners kunnen gebruiken.

Pastores worden hier in één adem genoemd met hulpverleners. Beide beroepsgroepen worden aangesproken. Welke gedachte zit daarachter?

Het zoeken naar toenadering tussen hulpverlening en pastoraat is niet nieuw. In de afgelopen vijftientig jaar zijn in Nederland initiatieven genomen zodat pastores en hulpverleners elkaar konden treffen en samenwerken. Zo was er van 1974 tot 1976 in Woensel (Noord-Brabant) het drie-jarige experiment 'Maatschappelijke dienstverlening en levensbeschouwing'. Een agogisch geschoolde theoloog participeerde daar in het maatschappelijk werk. In Tilburg bestaat al sinds 1988 een stedelijk overleg tussen pastores en hulpverleners. In Amsterdam (op initiatief van Bodisco Massink) en in Windesheim (op initiatief van Chris Boon) lopen ook dergelijke contacten. Misschien gebeurt dat op nog andere plaatsen - een landelijk centraal coördinatiepunt is er niet.

Zulke initiatieven zijn belangrijk maar kleinschalig. Bovendien zijn ze sterk afhankelijk van de persoonlijke bereidheid van hulpverleners en pastores om elkaar te leren kennen. Want wat doe je als er zo'n ontmoetings- of studiedag gepland is? Ga je erheen, of zijn er dringender zaken? In de praktijk blijkt slechts een kleine groep mee te doen. Blijkbaar vinden velen het niet per se horen bij de uitoefening van hun beroep.

Dit boek wil eraan bijdragen dat over en weer bekendheid groeit tussen pastores en hulpverleners. Vaak kennen hulpverleners nauwelijks de pastores uit hun regio. En omgekeerd weten pastores amper welke hulpverleners in hun regio actief zijn. Uit gesprekken met beroepsbeoefenaars uit beide professies, die aan dit boek ten grondslag liggen, blijkt dat doorgaans slechts toevallige contacten bestaan. Bijvoorbeeld wanneer een pastor vroeger zelf maatschappelijk werker was en daarom de weg naar de hulpverlening goed weet te vinden. Of wanneer de zwager van een hulpverlener pastoraal werker is in een wijk waar toevallig het GGZ is gevestigd. Meestal zijn hulpverlening en pastoraat

gescheiden kringen. Voor zover er contacten bestaan, is dat vaak op persoonlijke en toevallige basis. Zulke contacten zijn waardevol. Maar ze kunnen beter, dat wil zeggen grootschaliger, structureler en minder afhankelijk van het toeval.

Eigenlijk is het vreemd dat de beroepsbeoefenaars uit de hulpverlening en het pastoraat zo weinig van elkaars werk weten en de weg naar elkaar zo slecht kunnen vinden. Want er is wezenlijk een raakvlak tussen pastores en hulpverleners: mensen kloppen bij hen aan met dringende en indringende vragen over hun leven. Welke raakvlakken hulpverlening en pastoraat hebben zal in de loop dit boek duidelijk worden, onder meer dankzij praktijkvoorbeelden uit beide beroepen.

De woorden 'pastoraat' en 'hulpverlening' zijn herhaaldelijk gevallen. Maar wat verstaan we daar in dit boek onder?

PASTORAAT is betrokkenheid, hulp en zorg voor en van mensen, in het kader van het christelijk geloof en de bijbehorende geloofsgemeenschappen, dat wil zeggen de katholieke kerk en de protestantse kerken. Met het woord 'pastor' spreken we in dit boek dus dominees aan, pastoraal werkers (vrouwelijke en mannelijke) én diakens en priesters. Kortom de volle breedte van de christelijke kerken.

HULPVERLENING is het professioneel bijstaan en begeleiding van mensen, die om hulp vragen op materieel en immaterieel vlak, zowel psycho-sociaal als psychiatrisch.

Even terzijde: in ons taalgebruik is het gewoonte de mannelijke vorm te gebruiken en te veronderstellen dat vrouwen zich aangesproken voelen. We hebben het over maatschappelijk en pastoraal werkers, en duiden daarmee mannen en vrouwen aan. Zo ook in dit boek. Maar als tegenhanger van dat mannelijk overwicht in de taal wordt hier soms over 'de mens' als 'zij' gesproken.